

İRAN-RUSYA İLİŞKİLERİ: STRATEJİK ORTAKLIK MI REKABET Mi?

Sabir ASKEROĞLU¹

Öz

Soğuk Savaş dönemi boyunca sorunlu ilişkiler içerisinde olan Moskova ile Tahran arasındaki ilişkiler Sovyetlerin son döneminden itibaren düzelmeye başlamıştır. 2011'de başlayan Suriye krizi İran ile Rusya'yı Suriye'de jeopolitik müttefik haline getirmiştir. Fakat daha sonra bu yakınlık rekabete dönüşmüştür. Rusya'nın İran'la iş birliğini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlaması, ABD, İsrail ve Türkiye'yle kurduğu ve kurmaya çalıştığı iş birliği alanları İran'ın aleyhine olmaya başlaması Moskova-Tahran hattında gerginliklere yol açmıştır. İran-Rus ilişkilerini etkileyen en önemli faktörlerden biri İran'ın nükleer programı olmuştur. Her ne kadar Rusya Tahran'ın nükleer programıyla ilgili daha ılımlı söylemlerde bulunarak Batı'nın baskı politikalarına karşı çıkmış olsa da İran'a yönelik BM Güvenlik Konseyi nezdinde alınan ağırlaştırılmış yaptırım kararlarına katılmıştır. Rusya İran'ın nükleer programını Batı'yla ilişkilerinde bir pazarlık konusu yapmıştır. Petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarını üreten ve ihraç eden iki ülke olan İran ve Rusya aynı zamanda bu alanda birbirinin rakibi durumundadır. Rusya OPEC+ çerçevesinde Suudi Arabistan'la daha sıkı iş birliği içinde olup, yaptırımlar sonucu uluslararası petrol piyasalarından dışlanan İran'ın payını paylaşmaktadırlar. İran doğalgazının Avrupa'ya ihraç edilmesini ise Rusya kendisi için ekonomik tehdit olarak görmektedir. Bu çalışma Rusya ile İran'ın iş birliği alanları ile birlikte ciddi sayıda rekabet alanlarının da incelemeye çalışmıştır. Rekabet alanlarının iş birliği alanlarından daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Rusya, İran, Suriye, İsrail, Türkiye

Jel Sınıflandırması : F5, F52, F59.

¹ Dr., Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, sabiraskeroglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6574-4559.

İRAN-RUSSIA RELATIONS: STRATEGIC PARTNERSHIP OR COMPETITION?

Abstract

Relations between Moscow and Tehran, which had troubled relations during the Cold War period, have started to improve since the last period of the Soviets. The Syrian crisis that started in 2011 has made Iran and Russia geopolitical allies in Syria. But later this closeness turned into rivalry. Russia started to use its cooperation with Iran for its own interests, and the areas of cooperation that it established and tried to establish with the USA, Israel and Turkey began to be against Iran, which led to tensions on the Moscow-Tehran line. One of the most important factors affecting Iran-Russia relations has been Iran's nuclear program. Although Russia opposed the West's repression policies by making a more moderate statement about Tehran's nuclear program, it participated in the aggravated sanctions decisions taken by the UN Security Council against Iran. Russia has made Iran's nuclear program a bargaining chip in its relations with the West. Iran and Russia, two countries that produce and export energy resources such as oil and natural gas, are also rivals in this field. Russia cooperates more closely with Saudi Arabia within the framework of OPEC+ and shares the share of Iran, which has been excluded from international oil markets as a result of sanctions. Russia sees the export of Iranian gas to Europe as an economic threat to itself. This study has tried to examine that Russia and Iran have areas of cooperation as well as serious areas of competition. It was concluded that areas of competition are more than areas of cooperation.

Keywords : Russia, Iran, Syria, Israel, Turkey

Jel Classification : F5, F52, F59.

GİRİŞ

1979 İran İslam Devrimine kadar ABD'nin Orta Doğu'daki önemli müttefikleri olan İran'ın işlevi Sovyet yayılmacılığını engellemektir. 1979 Devrimi sonrası ABD'yi düşman ilan eden İran "ateist" Sovyetler Birliği'yle de soğuk ilişkilerini devam ettirmiştir. Irak-İran savaşında Moskova Bağdat'ı desteklerken Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesinde İran Moskova'nın karşısında durmuştur. 1985'te Sovyetler Birliği'nin yeni seçilen Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov dış politikada revizyona gitmesi Moskova-Tahran hattında da ciddi bir yumuşamaya yol açmıştı. Humeyni'nin ölümünden sonra İran da yeni dış politika vizyonunu benimseyerek daha ılımlı ilişkiler kurmanın yollarını ararken, Sovyetler Birliği'nin son yıllarında geliştirilen ilişkiler giderek hız kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Rusya, İslâm Dünyasıyla yeni bir ilişki biçimi geliştirmek istemekteydi. İran bu ülkelerin başında geliyordu. İki ülke arasında geliştirilen askeri-teknik ve nükleer enerji alanındaki iş birliği Rusya-İran ilişkilerinin temelini oluşturmaya başlamıştı. 1990'ların ortasından itibaren bu iki alanda yaşanan inişli çıkışlı ilişkilere 2011 yılından itibaren bir de Suriye krizi eklendi. Suriye kriziyle birlikte başlayan Moskova-Tahran hattındaki yakınlaşma 2016'ya gelindiğinde bir "jeopolitik müttefik" seviyesine çıkmıştır. Fakat Rusya ile İran arasında hızla gelişen müttefiklik ilişkisi kısa sürmüş, taraflar arasında Şam yönetimi üzerinde hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Rusya-İran gerginliği ve rekabeti enerji alanında da yaşanmıştır. Enerji üreticisi olan iki aktör arasında tüketim pazarlarına yönelik rekabet yaşanmaya başlamıştı ve var olan güvensizliği daha da artırmıştır. Bu çalışmada İran-Rusya ilişkilerini belirleyen temel konular üzerinde durulmuş ve bu alanlarda yaşanan hem iş birliği hem de rekabet ilişkisi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde uluslararası krize dönüşen Suriye meselesinin İran-Rusya ilişkilerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Hızlı gelişen ve müttefiklik seviyesine yükselen Moskova-Tahran yakınlaşmasının rekabete ve mücadeleye dönüşmesinin nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde İran'ın nükleer programı ve Rusya'nın bunu nasıl kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı ve Batı'yla olan ilişkisini nasıl etkilediği ele alınmıştır. Son bölümde ise, hidrokarbon üreticisi ve ihracatçısı iki aktörün doğalgaz ve petrol alanlarındaki politikaları ve bu bağlamdaki ilişkileri ele alınmıştır.

I. SURİYE KRİZİ: JEOPOLİTİK ORTAKLIKTAN GÜÇ MÜCADELESİNE

2011’de başlayan Suriye krizi İran ile Rusya’yı Suriye’de jeopolitik müttefik haline getirdi. Her aktör de siyasi, askeri ve ekonomik araçlarda Beşşar Esed iktidarının yıkılmaması için çabaladı. Krizin ilk yıllarında Rusya diplomatik destek sağlıyor, BMGK’den Şam yönetimine yönelik uygulanmaya çalışılan yaptırım kararlarını engelliyordu. Ayrıca daha önceki yıllarda Moskova-Şam arasında yapılan askeri-teknik anlaşmalara dayanarak silah yardımı yapıyordu. Suriye iç savaşı şiddetlendikçe Rusya silah sevkiyatlarını artırdı. Benzeri politikayı İran izledi. Başta maddi destek sağlarken, Suriye iç savaşında yaşanan değişimler ışığında Şam yönetimi İran’ın kararıyla Hizbullah’ı sürece dahil etti. Rusya gibi Suriye’de askeri danışmanlar bulunduran İran, Şam ve Moskova’yla koordinasyon içindeydi. Fakat bu çabalar yetersiz kaldığında ve Şam yönetiminin Suriye muhalefeti karşısında yıkılma noktasına geldiğinde İranlı ve Rus askeri yetkililer arasında görüşmeler hız kazandı. Yeni bir planın onaylanması için, İran’ın dış operasyonlardan sorumlu Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Güçleri Komutanı Kasım Süleymani BM’nin almış olduğu yurt dışına çıkma yasağı kararına rağmen Moskova’da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’le bir araya geldi. Temmuz 2015’te yapılan Putin-Süleymani görüşmesinde taraflar Rusya’nın Suriye’ye yönelik askeri müdahalesi planlandı (Lee, 2015).

Rusya’nın Suriye’ye müdahalesi öncesi İran, Rusya, Irak ve Suriye arasında Terörle Mücadele Koordinasyon Merkezi kuruldu. Koordinasyon Merkezi dört ülke arasında istihbarat toplanması, değerlendirilmesi ve paylaşılması işlevini görecek (Ria Novosti, 2015). Bu süreçte İran ve İran’ın müttefiki Irak Rusya’ya hava sahasını kullanıma açtı. Ayrıca Rusya’ya Irak ve İran hava sahası üzerinden füzelerle Suriye’deki hedefleri vurma izni verildi. Rusya Suriye’de hava operasyonuna hazırlık yaparken, İran başlatılacak kara operasyonları için Suriye’ye en kapsamlı askeri sevkiyatını gerçekleştiriyordu.

29 Eylül 2015’te Rusya’nın başlattığı askeri müdahalenin ardından DEAŞ, En-Nusra ve Suriye muhalefetine karşı operasyon hız kazandı. Şam Yönetimi, İran milisleri ve Hizbullah kara operasyonlarından sorumluyken, Rusya hava gücü işlevi görmekteydi. Rusya’nın sağlamış olduğu hava desteği sonucu elde edilen başarı İran’ın nezdinde Rusya’nın imajını giderek artırdı. Rusya’nın müdahalesiyle iç savaşı şiddeti aynı derecede arttı. Hızlı bir biçimde Türkiye’nin sınırlarına doğru ilerleyen Rusya-Suriye-İran güçleri Türkiye’nin müdahalesiyle sınırlanmış oldu. Türkiye’nin sınır yakınlarında Türkmen dağıtı bombalamak için görevlendirilmiş Rus bombardıman uçağı 24 Kasım 2015’te Türkiye hava sahasını ihlal etmesi sonucu düşürüldü. Rus uçağının düşürülmesi Türkiye-Rusya arasında ciddi bir krize ve savaş nedenine yol açmış olmanın yanında Rusya’nın prestijine büyük zarar vermiştir. Suriye’de diplomasi yoluyla barışın sağlanması ve terörizme karşı mücadele gibi iki önemli konuda ABD’yle beklediği iş birliği olanağı sağlayamayan Rusya İran’a daha da yakınlaştı. 2015’in sonu 2016’nın başından itibaren başlayarak 2016 yılı boyunca Rusya’nın Suriye politikası diplomasinin en aza indiği askerî yöntemlerin en üst seviyeye çıktığı dönem olmuştur. Rusya-İran yakınlaşması 1979’dan sonra İran’ın ilk defa kendi ülkesinde yabancı bir ülkeye askeri üs vermesiyle sonuçlanmıştı. 16 Ağustos 2016 tarihinde Rusya Suriye’deki operasyonlar için İran’ın Hamadan hava üssünü kullanmaya başladı. İran Anayasasına aykırı olmasına rağmen İran’ın bu yöndeki kararı Rusya ile askerî anlamda ulaşılmış olduğu ilişki boyutunun zirvesini yansıtmaktaydı. Daha önce Suriye’deki üslerden ve Rusya’nın Ortadoğu’ya en yakın hava üssü olan Kafkasya’daki Mazdok’tan havalanan uzun menzilli Rus uçaklarının yakıt ikmali ve pilotların yorgunluk durumu gibi konulardan dolayı lojistik sorunlar yaşamaktaydı. Hamadan üssünü kullanmaya başladıktan sonra Rusya’nın gitmek zorunda kaldığı 2,5 bin kilometrelik mesafe 800 kilometreye düşmüş oldu. Rusya elde ettiği avantajla askeri amaçlı daha fazla yük taşımak ve birden fazla noktaya operasyon düzenleme olanağını elde etmiş oldu. İran-Rusya iş birliği Rusya’nın savaş maliyetini düşürmüş ve operasyon yapma motivasyonunu artırmıştır (BBC News , 2016). Daha da önemlisi Hamadan üssüne bombardıman uçaklarını yerleştirerek İran’da askeri üs elde etmesi, Rusya ve dünyada stratejik ve jeopolitik başarı olarak görüldü. Bölge ülkelerin nezdinde

Rusya'nın prestiji bir kez daha artmış oldu. Rusya bölgenin hızla yükselen gücü olarak görülerek ABD karşısında alternatif bir güç merkezi olduğu izlenimini yarattı. (Tass, 2016).

Fakat Rusya'nın Hamadan üssünü kullandığının ortaya çıkması İran'da tartışmalara yol açtı. Bu tartışmalar İran hükümetinin geri adım atmasına ve Rusya'nın Hamadan üssünü kullanma hakkını kaybetmesine neden oldu. İran'ın bu kararı ve Rusya'nın üssün kullanılmasına son vermesinin arkasında yatan sebeplerden biri İran ile Rusya'nın Suriye'de fikir ayrılığına düşmeleri ve aralarında artan rekabetti. Rusya'nın Suriye operasyonu Suriye hükümetinin yıkılmasını önlemişti. İran'ın Suriye'de Rusya'nın askeri ve siyasi desteğini elde etmiş olması büyük öneme sahipti. Rusya'nın müdahalesi Suriye'deki güç dengesini İran ve müttefiki Suriye hükümetinin lehine değiştirdiği gibi Şam yönetiminin ömrünü uzatmış oldu. Fakat diğer yandan Rusya'nın askeri müdahalesi, Suriye iç savaş sürecinde önemli bir aktör haline gelmesine yol açmış ve Şam yönetimi üzerinde etkisinin artmasına, dolayısıyla da İran'ın etkisinin sınırlanmasına neden olmuştu. Askerî müdahalesinden sonra kısa zaman içerisinde Rusya uluslararası toplum nezdinde ve bölgede en önemli aktörlerden biri haline gelirken, Suriye savaşında büyük maliyet ödeyen İran böyle bir konum elde edemedi. Uluslararası ortamda İran'ı gölgede bırakan Rusya Suriye'de İran'ın rakibi haline de gelmeye başlamıştı.

Tahran ile Moskova'nın Suriye'de ortak bir hedefi vardı: Şam yönetiminin yıkılmasına engel olmak. Fakat her iki aktörün Suriye'yle ilgili uzun vadeli hedefleri birbiriyle farklılaşmaya başladı. Rusya'nın hedefinde Beşşar Esed'i sonuna kadar korumak yoktur. Rusya'nın asıl hedefi Suriye iktidarı değişse de değişmese de Şam yönetimi üzerinde etkisini sürdürmektir. Devlet kurumlarının yıkılmasını önlemek, devlet kurumlarının yeniden yapılanmasında ve Suriye siyasi süreçlerinde aktif rol üstlenmek Kremlin için büyük öneme sahiptir. Suriye'de Rusya'ya yakın ve dost bir iktidarın oluşmasını sağlamak öncelikli hedeflerindedir (Trenin, 2016a).

İran ise Rusya'dan farklı olarak Esed'in iktidarda kalmasını öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Rusya Esed yönetimi üzerinde daha fazla etkiye sahip olmaya çalışıyor. Suriye'deki iktidarın mezhepsel anlamda da kendisine yakın olmasını ve ideolojik temelli bir müttefik ilişkisini devam etmesini amaçlıyor. Bu nedenle Suriye'de Şii mezhebinin yayılmasına büyük önem veriyor. Bu bağlamda Esed'in iktidarda kalması İran'ın sadece ideolojik anlamda değil aynı zamanda stratejik yayılcılığına da hizmet etmektedir. Mevcut Şam yönetimi İran'a bağlı ve bağımlı olduğu sürece İran'ın Lübnan Hizbullah'ıyla olan ulaşım yolları üzerindeki kontrolünü de kolaylaştırmaktadır. Suriye, Lübnan gibi İran'ın Akdeniz'e açılan kapısı niteliğindedir. Bu bağlamda İran'ın Suriye'deki temel stratejilerinden biri de Suriye'nin batı bölgelerinde güçlü ve kalıcı olmaktır.

Bu noktada Suriye'nin geleceğiyle ilgili İran ile Rusya'nın planları ve beklentileri örtüşmemektedir. Savaş sonrası mevcut Şam yönetimi veya kurulacak yeni hükümet üzerinde İran etkisini koruması durumunda, Suriye'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri de İran'ın çıkarları doğrultusunda şekillenecektir. Suriye üzerinde Rusya'nın daha fazla etkisi olması durumunda ise Şam yönetimi Rusya'nın çıkarları doğrultusunda hareket edecektir. Bu bağlamda her iki ülkede Suriye'deki politikasını ve uzun vadede Suriye'de oluşacak bir hükümetin politikalarını kendi politikaları ve çıkarları temelinde şekillendirmeye çalışmaktadır. Suriye'nin geleceğiyle ilgili beklentilerin farklılaşması rekabetin artmasına neden olmaktadır. Suriye özelinde bir Rusya-İran ilişkilerinin kötüleşmesinde Rusya'nın bölgede aktif rol alan diğer ülkelerle kurduğu ilişkiler de belirleyici olmuştur.

I.I. ABD'yle İlişkiler

Suriye'de İran-Rusya ilişkilerini olumsuz etkileyen diğer problemlerden biri de Rusya'nın ABD'ye yönelik izlemeye çalıştığı politikadır. Rusya'nın 2015 Suriye müdahalesinin en önemli amaçlarından biri ABD'yle iş birliği yapmaktır. Rusya, terörizmle mücadelede olduğu gibi Suriye barış sürecinin başlatılması için ABD'yle beraber hareket etmek istemiştir.

2013'te Şam yönetiminin sivillere karşı kimyasal silah kullandığına dair iddialar ABD'yi Suriye'ye askerî müdahale noktasına getirmiştir. Sivillere yönelik kimyasal silahların kullanılmasını "kırmızı çizgisi" olarak gören ABD'yi bu karardan vazgeçmesine Rusya neden olmuştur. Rusya

Suriye'yi kimyasal silahlardan arındırılması karşılığında ABD'nin askerî müdahaleden vazgeçmesini önermiştir. Askerî güç kullanmadan kaçınmanın yollarını arayan Obama yönetimi Kremlin'in bu önerisini kabul etmiştir. Rusya'nın Suriye'ye baskı yapması sonucu elindeki kimyasal silahların BM denetimine verilmesi sonucu Moskova-Washington arasında diyalogun başlatılmasına olumlu etki yapmıştır. Rusya-ABD ilişkilerinde olumlu bir ivme kazanırken Suriye'nin kimyasal silahlardan yoksun bırakılması Şam yönetiminin caydırıcı gücünü zayıflatması Şam'la aynı cephede mücadele eden müttefiki Tahran'ı olumsuz etkilemiştir. Rusya'nın kimyasal silahlar konusundaki önerisine sıcak bakmayan Şam ve Tahran, ABD'nin askerî müdahalesinden kaçınmak ve Rusya'nın desteğinden yoksun kalmamak adına Rusya ile ABD'nin bu süreci yürütme planına olumlu cevap vermek zorunda kalmıştır (Trenin, 2016b).

Kimyasal silahlar konusunda Rusya ile ABD arasında başlayan yakınlaşma iki aktörün iş birliğini güçlendirerek farklı alanları kapsamaya başlayacağına dair Moskova'nın umutlarını daha da artırdı. Kremlin, kendisini ABD tarafından eşit büyük güç olarak kabul etmesi için Suriye'deki gelişmeleri bir fırsat olarak gördü (Trenin, 2016c). ABD'nin Rusya'ya yönelik bakış açısını değiştirmeye çalışan Moskova'nın Suriye'deki faaliyetlerini ve Şam yönetimiyle olan siyasi ilişkilerini bir araç olarak görmesi ve kullanmaya çalışması Tahran'da endişeyle karşılanmıştır. Tahran'a göre Rusya Batı'yla çıkarları örtüşmesi durumunda Suriye'de İran'dan uzaklaşabilirdi.

2015 yılında Rusya'nın askerî müdahalesinin ardından Rusya'nın beklediği Moskova-Washington yakınlaşması gerçekleşmedi. ABD'nin faaliyetleri DAESH'la mücadele çerçevesinde Fırat'ın doğusuyla sınırlı kalmıştır. ABD ve Rusya önderliğinde başlatılan Cenevre görüşmeleri istenilen sonucu vermemiştir. Rusya ile ABD Suriye'deki askerî ve siyasi faaliyetlerini iki farklı koalisyon etrafında yürütmeye başlamışlardır. Rusya'nın ABD'yle Suriye bağlamında yaptığı görüşmeler İsrail üzerinden ve İsrail'in güvenliğiyle ilgili konularda yapılmıştır.

I.II. İsrail Faktörü

İsrail'in güvenliği Rusya'nın Suriye politikasında önemli yere sahiptir. İsrail'le iyi ilişkisini korumak ve iş birliği alanlarını artırmak Rusya'nın Suriye diplomasisinde öncelikli yere sahiptir. İsrail'in Rusya'nın Suriye'deki çıkarlarını gözetmesi karşılığında Rusya İsrail'in güvenliğini gözetmektedir. Rusya'nın bu politikası Suriye savaşı sonrasındaki dönemi de kapsamaktadır. Rusya Şam'da kurulacak bir yönetimin Rusya-İsrail ilişkisine zarar vermesini istememektedir. Suriye-İsrail çatışması Rusya-İsrail ilişkisini olumsuz etkilediği için bu olasılığı azaltmaya çalışmaktadır. Bir taraftan Rusya İsrail'le askerî çatışmayı önlemeyi ve güvenlik alanında karşılıklı güven inşa etmeyi amaçlarken, diğer taraftan da İran'la ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Rusya'nın İsrail'le kurmuş olduğu ilişki Tahran'da ciddi rahatsızlığa yol açmaktadır.

2016'da başlatılan Astana barış süreci çerçevesinde uygulamaya konulan dört çatışmasızlık bölgeden biri olan güney çatışmasızlık bölgesi, yani İsrail-Suriye sınırı yakınındaki alanların kontrolünü, Rusya ABD'yle beraber sağlamak için pazarlık yapmıştır. Bu bölgeler Rusya-ABD-Ürdün üçlüsünün kontrolüne bırakılmıştır. ABD, Rusya, Ürdün ve İsrail arasında yapılan toplantıların öncelikli gündem maddelerinden biri İran ve Hizbullah'ın İsrail sınırından uzaklaştırılması olmuştur. Bu görev Rusya'ya bırakılmıştır. Rusya İran'ı İsrail'in sınırından gönüllü olarak çekilmesi için ikna etmesi bekliyordu. Rusya-ABD-Ürdün mutabakatını hayata geçirebilmek için, Rusya Mayıs 2018'te İran ve Hizbullah dahil olmak üzere tüm yabancı güçlerin İsrail'in sınır yakınındaki bölgelerden çekilmeleri çağrısında bulunmuştur. İran'ı bu bölgelerden çıkartılması karşılığında İsrail bu alanlara Şam rejim güçleri ve Rus polis birliklerinin yerleştirilmesine rıza gösterecekti. Böylece Rusya'dan İsrail'in kuzey sınırlarında İran ve Hizbullah kaynaklı güvenlik tehdidini bertaraf etmesi üstlenirken, bunun karşılığında ABD ve İsrail'le Suriye barış sürecinde iş birliğini ve İsrail'le dostane ilişkisini korumaya çalışmıştır (Askeroğlu, 2018).

İsrail'in güvenliğini sağlama amacıyla İsrail-Suriye sınırından İran güçlerinin çıkartılmasının yanında İran'ı rahatsız eden bir diğer konu İsrail'in hava saldırılarına karşı Rusya'nın tarafsız

kalmasıdır. Suriye'ye müdahale öncesi İran'la mutabakata varan Rusya, müdahaleden sonra Rusya ile İsrail arasında bir "tarafsızlık mutabakatı" yapılmıştır. Bu mutabakata göre, Rusya'nın Suriye savaşında İsrail tarafsız kalmayı ve Rus savaş uçaklarının İsrail hava sahasını geçmesi durumunda takip etmemeyi kabul ederken, Suriye topraklarında İsrail'in ulusal güvenliğine yönelik bir tehdidi bertaraf etmek için düzenleyeceği hava operasyonlarına Rusya tarafsız kalmayı kabul etmiştir. Ayrıca Rusya İran'a bağlı Şii silahlı gruplara silah yardımı yapmayacağına dair taahhüt vermiştir (Voenniye Obozreniye, 2017). İsrail'in Suriye'deki İran güçlerine yönelik hava saldırılarına Rusya'nın ses çıkarmaması ve İran'ın talep etmesine rağmen hava güvenliği sağlamaması Tahran-Moskova hattında gerginliğe yol açmakta ve müttefiklik ilişkisine önemli derecede zarar vermektedir.

I.III. İdlib Meselesi

Rusya ile İran arasında en iyi iş birliği yaptıkları süreçlerden biri Soçi ve Astana barış görüşmeleriydi. İran Rusya sayesinde Suriye barış sürecine katkıda bulunan aktörler arasına girebilmiştir. Barış görüşmeleri sayesinde İran'ın uluslararası saygınlığı artmış oldu. Suriye'de kilit aktörler arasına girerek meşru bir güç haline gelebilmiştir. Rusya'nın Türkiye'yle Astana barış sürecini başlatması, İran'ı da bu sürece dâhil olmaya itti. Bu sayede Suriye'de Türkiye'yle yakınlaşma fırsatı elde edebildi. 2016'da Türkiye-İran-Rusya arasında kurulan garantörlük mekanizmasıyla Suriye'de ateşkes imzalanmış, çatışmasızlık bölgeleri belirlenmiş ve ateşkesin uygulanması için sürekli istişareler yapılmaya başlanmıştır. Bu görüşmelerle Fırat nehrinin batısında kalan Suriye'nin orta bölgeleri Rusya, İran ve Şam'ın kontrolüne bırakılmıştır. Güney bölgeler Rusya-ABD-Ürdün'ün sorumluluğuna verilmiştir.

İdlib bölgesi ise Türkiye'nin kontrolüne bırakılmıştır. Fakat İdlib bölgesinin sınır çizgisindeki güvenlik Türkiye'yle beraber Rusya ve İran tarafından sağlanacaktı. Diğer bölgelere nazaran İdlib bölgesi, Suriye'deki, Suriye muhalefetine, DEAŞ ve En-Nusra olmak üzere çeşitli terör örgütlerine ev sahipliği yapıyordu. İdlib bölgesi Şam yönetimi ve onun destekleyen aktörlerle savaşan grupların kalesi haline gelmişti. Diğer çatışmasızlık bölgelerinden kaçan siviller olmak üzere diğer silahlı gruplar da İdlib'e yerleşmeye başlamıştır.

Türkiye'nin sınır yakınında olan İdlib bölgesiyle ilgili Soçi müzakereleriyle kararlar çoğunlukla Türkiye ile Rusya arasında alınmaktaydı. İran ise sadece Rusya'nın askeri operasyonlarında destekleyici rol üstlenmekteydi. İdlib'le ilgili siyasi kararların çoğu Türkiye ile Rusya'nın çıkarları çerçevesinde alınmaktaydı. İran için herhangi bir siyasi getirisi yoktu.

2020 yılının ilk aylarında başlayan ve 5 Mart'ta yine Türkiye ile Rusya arasında yapılan mutabakatla sona eren son İdlib krizi, İran'ın İdlib politikasını ve Rusya'ya olan tavrının değişmesine yol açmıştı. İdlib krizini başlatan Rusya idi. Bu krizin çıkmasında İran'ın de kendi çıkarları vardı. İran'ın İdlib'de izlediği politikasının amaçlardan biri de Türkiye ile Rusya'nın arasını açmaktı (Askeroğlu, 2020a). İdlib krizini tetikleyen Rusya, bunu kendi jeopolitik çıkarları için yapmıştı. (Askeroğlu, 2020b) İran'ın çıkarları ikincil plandaydı. İran'ın Rusya'nın yanında yer alarak önemli sayıda kayıplar vermesine rağmen, Ankara ile Moskova arasında haftalarca süren görüşmelerde İran yer almadı. İdlib krizinin sona erdirilmesiyle ilgili 5 Mart 2020'de Moskova'da imzalanan mutabakat Türkiye ile Rusya arasında ve bu iki aktörün kararları ve çıkarları doğrultusunda yapılmıştır.

Rusya'nın tutumundan rahatsız olan İran Cumhurbaşkanı Ruhani, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayarak, İdlib krizinin çözümü de dahil Rusya'sız bir zirve düzenlenmesini önermiştir. İran Dışişleri Bakanı Zarif ise Ankara ile Şam arasında arabuluculuk yapabileceğini dile getirerek Suriye'de Rusya-İran taktik ittifakının sınırlarını göstermişti. (Nezavisimaya Gazeta, 2020).

Ayrıca Türkiye'nin hem Suriye'de hem de Libya'da etkisini sınırlamak amacıyla Rusya'nın Suudi Arabistan ve BAE ile yakınlaşmaya çalışması, Şam Yönetiminin söz konusu ülkelerle diplomatik ilişki kurmaya başlaması (Askeroğlu, 2020c) İran'ın Suriye'deki çıkarlarına ve Rusya'ya ilişkilerine tersti. Şam Yönetiminin Arap ülkeleriyle yakınlaşması İran'ın Esed üzerindeki etkisinin azalması

anlamına gelmekteydi. Bu süreci onaylayan Rusya'nın Suudi Arabistan ve BAE ile yakınlaşması Suriye'de İran'a olan ihtiyacının azalması demektir.

II. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI VE RUSYA'NIN TUTUMU

İran'ın diğer ölkelerle olduğu gibi Rusya'yla da güvenlik ilişkilerini etkileyen en önemli faktörlerden biri İran'ın nükleer programıdır. İran ile Rusya arasında barışçıl nükleer enerji konusunda ilgili yoğun iş birliği 1980'lerin sonlarında başladı. 1992'de Tahran ile Moskova arasında nükleer enerjinin barışçıl yollarla kullanılmasına ve İran'da nükleer santralin tesis edilmesine ilişkin iş birliği anlaşması imzalandı. Söz konusu anlaşma çerçevesinde 1995'te taraflar arasında imzalanan sözleşmeyle Rusya İran'ın Buşehr kentinde İran için ilk nükleer santralin inşasını üstlendi.

İran'ın nükleer programından ve Rusya'nın İran'a vermek istediği destekten rahatsız olan ABD bunu engellemeye çalıştı. ABD'yle yakınlaşmak isteyen Rusya da ABD'yle görüşmelere hazırды. Haziran 1995'te Rusya Başbakanı Viktor Çernomırdin ile ABD Başkan Yardımcısı Albert Gor ortak bir memorandum imzaladı. Bu memorandumla Rusya, İran'la 1989, 1990 ve 1991 yıllarında imzalanan askeri-teknik anlaşmalardan kaynaklı bazı yükümlölüklerini yerine getirmeyeceğini, 1999 yılına kadar askeri nitelikli hizmetleri yapmayacağını ve İran'la herhangi yeni bir anlaşmaya varmayacağını kabul etmiştir. Rusya, nükleer santrallerin inşasında önemli yere sahip olan santrifüj gibi askeri nitelikli bileşenleri İran'a vermemeyi kabul etmiştir (Gornostayev, 2000).

1999'da ABD'yle ilişkilerinde ciddi kriz yaşıyan Rusya, Putin'in iktidara gelmesinin ardından İran'la dondurulmuş ilişkilerini tekrar düzeltmek için önemli bir adım atmıştır. Kasım 2000'de Rusya resmî olarak ABD'ye 1995 Memorandumundan çekildiğini duyurmuştur. İran'la yapılan askeri-teknik anlaşmaların yerine getirilmesi ve Buşehr nükleer santralının inşasının tekrar başlatılması yönünde karar alınmıştır. İran'la görüşmeler yeniden başlatılmış olmasına rağmen, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Rusya ABD'yle yeniden yakınlaşmadan yana karar almıştır. ABD'yle ilişkilerini düzeltmeye başlayan Rusya'nın İran'la ilişkileri tekrar olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Rusya ABD'nin Afganistan müdahalesini desteklemiş, hava sahasını Amerikan kuvvetlerine açmış ve Orta Asya'da ABD askeri üslerinin açılmasına destek vermiştir. Afganistan işgalinin ardından kendisinin çevrelendiğini düşünen İran, Rusya-ABD yakınlaşmasından rahatsız olmuştur (Kornilov & Rumi, 2015: 121).

2002'de yurtdışındaki İran muhalefet temsilcilerinin İran hükümetinin Natanze ve Arek'te gizli nükleer faaliyetlerde bulunduğunu uluslararası kamuoyuna duyurması İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda yeni bir durumu ortaya çıkartmıştır. Moskova İran'a Nükleer Anlaşmanın Yayılmasının Önlenmesi (NPT) anlaşmasının ek protokolünün imzalaması için baskı yapmaya başlamıştır. Ek protokol Uluslararası Atom Enerji Kurumu'nun İran tesislerinde Tahran'a bilgi vermeksizin ziyaret etmesini ve denetim yapmasını öngörmekteydi. Eylül 2003 Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin G-8 zirvesinde, Rusya İran UAEK tesislerini denetime açana kadar Buşehr'deki nükleer santral için nükleer teknoloji ve teçhizatlarının ihracatını durduracağını açıklamıştı. Ardından Petersburg'da ABD Başkanı Bush'la bir araya gelen Putin, İran nükleer programı konusunda Rusya ile ABD'nin yaklaşımlarının birbirine yakın olduğunu açıklamıştır. Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Rumyantzev, Buşehr'deki nükleer santralin çalışmaya başlatılması için ihtiyacı olan nükleer enerjiyi İran'a vermediklerini ifade etmiştir (Suslov, 2003). İran'ın nükleer programıyla ilgili Rusya, Tahran'ın anlaşmasının ek protokolünü imzalamasını, nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanacağına güvence vermesini, nükleer silah edinmeyecek şekilde faaliyetlerinin katı bir şekilde denetlenmesine olanak vermesini istemekteydi.

2003'ün sonunda İran NPT'nin ek protokolünü imzalamıştır. Fakat İran Meclisi bu belgeyi onaylamamıştır. İran'a yönelik uluslararası toplumun baskısı artarak devam etmesi 2004'te İran'ı uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmak zorunda bıraktı. Bir taraftan ABD'nin İran konusunda Rusya'yı kendi yanına çekme girişimleri de devam etmiştir. 2005'te ABD Rusya'dan İran nükleer dosyasının UAEK'dan BMGK'nin denetimine devredilmesi fikrinin desteklenmesini ve ABD'nin

politikalarına yakın tavır sergilemesini istemiştir. Rusya ABD'nin bu önerisini geri çevirmiştir. ABD'nin önerisine alternatif teklifte bulunarak İran adına kendisinin uranyum zenginleştirebileceğini önermiştir.

Şubat 2006'da UAEA İran'ın nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullandığına emin olmadığını ve İran'ın iş birliği yapmak istemediğini belirterek İran nükleer dosyasını BM Güvenlik Konseyine devretme kararı aldı. Buna karşı İran NPT ek protokolünün uygulanmasını durdurdu ve UAEA iş birliği çerçevesinin dışına çıkan faaliyetlerini durdurma kararı aldı.

İran'la artan gerginliği azaltmak için Rusya inisiyatif üstlendi. İran'la görüşmeler yürüten Batılı ülkelere göre Rusya'nın İran'la daha yakın ilişkiye sahip olması Rusya'nın İran'la müzakere yürütebilme olanağı vermekteydi. Moskova arabuluculuk yapmak istemekteydi. Fakat diğer taraftan İran'ın nükleer programıyla ilgili yürüttüğü faaliyetler Rusya'yı da endişelendirmekteydi.

Rusya'nın önerdiği İran-Rusya görüşmesi Mart 2006'da Moskova'da gerçekleşmişti. Moskova'da yapılan görüşmelerde Rusya uranyum zenginleştirilmesiyle ilgili İran'a kendi önerisini iletmişti. Rusya İran adına kendi ülkesinde uranyum zenginleştirebileceğini, bunun için de Rusya'da ortak nükleer tesisin kurulabileceğini, bu tesislerde İranlı uzmanların da faaliyet göstereceğini, elde edilen uranyumun barışçıl nükleer enerji için öngörülen miktarda İran'a verilebileceğini belirtmiştir. İran kendisine yönelik çifte standart uygulandığını, yapılanların siyasi baskı olduğunu ve egemenliğinin ihlali anlamına geldiğini dile getirerek Rusya'nın bu önerisini geri çevirmiştir (Dadaşev, 2006). Ayrıca İran, ülke dışında yapılan uranyumun İran'a verilmesinde aksamalar yaşanabilmesi riskinin de olacağını belirterek görüşmeleri sona erdirmiştir. (Ria Novosti, 2006). İran'a göre, Rusya'nın önerisini kabul edilmesi ülkesinin enerji güvenliğinin riske atılması anlamına gelmekteydi. Diğer bir deyişle, İran bu konuda Rusya'ya yeterince güvenmemekteydi. Ayrıca İran'ın Moskova'nın önerisini kabul etmesi durumunda Rusya'ya bağımlı hale geleceğinden endişelenmekteydi.

Nisan 2006'da İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad İran nükleer yakıtların üretilmesi için teknoloji elde ettiğini ve nükleer silahlara sahip devletler kulübünün üyesi olduğunu açıklaması Rusya'nın tepkisine yol açmıştır. Rusya, bilimsel araştırmalar olmak üzere İran'ın uranyum zenginleştirilmesiyle ilgili tüm faaliyetlerini durdurması çağrısında bulunmuştur (Vesti, 2006).

Moskova'nın İran'a yönelik baskıları azaltmak adına yaptığı önerilerin Tahran tarafından geri çevrilmesi zaman zaman Rusya'yı kızdırmaktaydı. Bir taraftan Rusya İran konusunda arabulucu rol ve İran'la nükleer programı konusunda özel ilişkiler kurmaya çalışması aynı zamanda Rusya'ya sorumluluk yüklemekteydi. Rusya-İran arasında yapılan görüşmelerde İran'la ortak uranyum zenginleştirilmesi ve İran'ın nükleer tesislerinin kısmen işletilmesi konusunda bir anlaşmaya varma ihtimali vardı. Bu da Rusya'nın İran'ın nükleer programı konusunda daha fazla sorumluluk alması anlamına gelmekteydi. İran'ın nükleer programının işleyişi konusunda tek başına garantörlük rolü üstlenmekten de kaçınılmaktaydı. Aksi taktirde ABD ve diğer Batı ülkeleri Rusya'dan İran'a karşı "insan hakları ve hükümet dışı silahlı grupların desteklenmesi" gibi konularda daha fazla baskı yapmasını isteyebilirdi (Çekuşkin, 2010: 61). Rusya'nın bu sorumluluğunu yerine getirememesi durumunda Batı'yla ilişkilerinin bozulmasına yol açabilir ve uluslararası ortamda prestij kaybına uğrayabilirdi.

Diğer yandan Rusya farklı platformlarda BMGK üyeleri arasında İran'ın en büyük destekçisi olmaya da devam etti. Rusya'nın İran'a verdiği uluslararası alandaki siyasi destek İran'a karşı askeri güç kullanılmasının önlenmesinde bir nevi etkili oldu. Moskova İran'ın nükleer programı meselesine farklı çözüm önerilerinde bulunmaktaydı. Çin ile Rusya İran'a yeni bir "pazarlık paketi" sunmuştur. P5+1 ülkelerini de içinde alan "pazarlık paketi" İran'ın nükleer programının makul duruma getirilmesi karşısında İran'a ekonomik kalkınma ve güvenlik garantisi verilmesi gibi önemli maddeler içermekteydi. Ayrıca bu öneriler arasında İran'ın kendi ülkesinde belli bir "güvenlik" sınırına kadar uranyum zenginleştirilmesi ve görüşmelere ABD'nin de katılması gibi maddeler vardı (Çekuşkin, 2010).

İran'ın Rusya'nın bazı hassasiyetlerini göz ardı etmesi Moskova'nın Batılı ülkelerle ortak hareket etmesine yol açmıştı. Nisan 2006'da İran'ın nükleer faaliyetlerine tekrar başlaması nedeniyle BMGK çerçevesinde uranyumun zenginleştirilmesinin ve üretilmesinin durdurulması, ağırlaştırılmış su ile ilgili

tüm projelerin sona erdirilmesi, UAEA ile iş birliğine geri dönülmesi olmak üzere İran'a karşı 5 ayrı konuda yaptırım kararının alınmasına onay verdi. İran'a yönelik uyarı ve yaptırım kararları Rusya'nın da katılımıyla ilerleyen yıllarda da alınmaya devam etmiştir (Murtazayeva, 2010: 125).

İran nükleer programıyla ilgili Çin'le başlatılan öneriler Rusya-Almanya Planı olarak bilinen şekilde tekrar gündeme getirilmiştir. Bir yandan İran'a yönelik yaptırımlar üzerinden baskı uygulanırken diğer yandan da teşvik paketleri öneriliyordu. Hatta Rusya ABD'nin İran'a yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımlarını ağır buluyor, ABD'yi ekonomik baskılardan vazgeçirmeye çalışıyordu. Haziran 2006'da teklif edilen Rusya-Almanya Planı İran'a uranyum zenginleştirme çabalarından vazgeçmesi karşılığında Almanya İran'a ekonomik teşvikler öneriyordu. İran'ın bu öneriyi kabul etmemesi durumunda ise ekonomik yaptırımlar ve siyasi baskılar ağırlaştırılacaktı. Rusya-Almanya Planı İran'ın nükleer programı konusundaki görüşmelere dahil olmasını sağladı. Fakat İran'ın görüşme masasına dönmesine etki yapan bir önemli gelişme daha yaşandı. Rusya ile Almanya daha önce Rusya'nın öneriye alternatif bir öneri daha dile getirdi. İran'ın kendi ülkesinde sınırlı miktarlarda uranyum zenginleştirebileceği söylendi. Rusya ile Almanya'nın bu önerisi diğer Batılı devletler tarafından başta tepkiyle karşılanmış olsa da İran'ın görüşme masasına oturmasına büyük katkı sağladı. Ayrıca ABD'nin İran'a yönelik yeni yaptırımlardan vazgeçmesini de sağlamış oldu (Florov, 2006).

Aralık 2006'da yayınlanan ABD "Ulusal İstihbarat Değerlendirme raporu" İran'ın nükleer programının askeri nitelikli programa dönüştürdüğüne dair bulgular içeriyordu. Bu rapor uluslararası toplum tarafından tepkilere yol açtı. BMGK İran'a karşı yaptırım kararı aldı. Rusya bu yaptırımlara dahil olmuştur. Buna rağmen Çin'le beraber Rusya İran'a karşı ağırlaştırılmış yaptırımlar konusunda kararların alınmaması için "fren" işlevini görmeye de devam etmiştir. Rusya'nın bu yaklaşımı hem İran'daki ekonomik çıkarlarını korumayı amaçlamakta hem de İran'ın UAEA ile iş birliği yapmasını sağlamaya çalışmaktaydı. (Kononov & Terehov, 2007).

Rusya'nın pragmatik sebeplerden dolayı İran'a yönelik yaptırımlara karşı çıkararak bunları bir nevi hafifletmeye çalışması veya tamamen bloke etmesi ABD ile ilişkilerini olumsuz etkilemekteydi. ABD Rusya'ya İran ile kendisi arasında tercih yapmasını istemekte, İran'la ilişkilerini sınırlaması için baskı yapmaktaydı. ABD-Rusya arasında nükleer alandaki iş birliğini sona erdirmekle tehdit etmekteydi (Blinov, 2007).

Putin ile Fransa'nın yeni seçilen Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy arasında Moskova'da yapılan görüşmede, Putin İran'ın nükleer programının nükleer silahlara sahip olma amacını taşıdığına dair herhangi bir kanıtın olmadığını dile getirirken, nükleer programıyla ilgili tüm faaliyetlerinin açık ve şeffaf olması gerektiği yönünde İran'dan talepte bulunmuştur. Rusya İran'ın nükleer dosyası üzerinden kendisine yeni rol biçmeye ve ABD'nin politikalarını destekleyerek İran'a karşı daha sert politika izlemek isteyen Sarkozy'nin çabalarını sınırlamak istemiştir (Korrespondent, 2007).

Rusya bir taraftan İran'a karşı sert tutumun görüşmelere zarar vereceği nedeniyle bunu önlemeye çalışırken diğer taraftan da BMGK Daimî üyeliği ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesine dair sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmaktaydı. İran'ın da Rusya'nın söz konusu sorumluluğundan kaynaklı beklentilerine cevap vermesini beklemekteydi. İran ile Batı arasında bir denge kurmaya çalışan Rusya 2008'de Dmitri Medvedev'in Devlet Başkanı seçilmesiyle söz konusu dengeyi biraz Batı lehine değiştirdi. Rusya'nın Batı ile bazı alanlarda yeni iş birliği alanlarını geliştirme isteği ve çabası İran politikasını da etkiledi. Rusya bu dönem İran'ı UAEK ile daha fazla iş birliği yapmasını istiyordu. Rusya'nın İran politikası Batı'nın İran politikasına daha benzerlik göstermişti. Mart 2008'de Rusya BMGK'nin İran'a yönelik yaptırım kararlarına katıldı. Moskova'nın bu kararını UAEK'nin İran'la ilgili verdiği bilgilere dayandığını ve bu kararın İran'ın uluslararası toplumda daha fazla iş birliği yapmasına yönelik bir sinyal olduğunu açıkladı. Rusya'nın İran'a yönelik yaptırım kararlarına katılması aynı zamanda İran'ın 2009'da Kum şehri yakınlarında yeni bir nükleer tesis inşa etmesini açıklaması, santrifüj sayılarını sürekli artırması ve 2010'da İran yönetiminin uranyum zenginleştirmesini %20 seviyesine kadar çıkartıklarına dair açıklamada bulunmasıyla ilgiliydi. Rusya İran'ın diplomatik çabaları sekteye uğrattığını düşünüyordu (Murtazayev, 2010). Rusya İran'ın tavrı nedeniyle yaptırımlara dahil olduğu gibi, Buşehr'deki nükleer santralin inşasının tamamlama tarihini uzattı. 2010 yılında Rusya

S-300 hava savunma sistemlerini İran'a teslim etmekten vazgeçti. İran Moskova'nın yükümlülüklerini yerine getirmediği gerekçesiyle Uluslararası Mahkemeye dava açtı. Rusya'nın bu kararı ve İran'ın buna tepkisi ikili ilişkileri olumsuz etkilemişti. (Ria Novosti, 2012).

2010 yılında BMGK İran'a yönelik yaptırım kararı alındı. Rusya'nın da dahil olduğu yaptırımlar İran nükleer programı ve balistik füze programının finanse edilmesiyle ilgili İran bankalarına ve bu bankalarla ilişkisi olan diğer ülkelerin banka ve kuruluşlarını kapsamaktaydı. ABD ve Avrupa Birliği'nin İran'a yönelik ekonomik yaptırımları İran ekonomisine büyük zarar vermeye başlamıştı. İran petrollerinin alımı, transiti ve satımına yönelik kısıtlamalar İran petrol ihracatını günlük 1 milyon varilin altına düşürmüştü. Bu da 2013 yılında İran bir önceki yıla göre 50 milyar dolar dış gelirden yoksun kalması anlamına gelmekteydi. Daha sonraki senede de 700 bin varil düzeyine kadar geriledi. İran para biriminin değer kaybetmesi ve İran ekonomisinde yaşanan sorunlar İran'ı nükleer programını etkiledi. Uranyum zenginleştirme sürecini aşamalı durdurması karşılığında ekonomik yaptırımların hafifletilmesini teklif etmek zorunda kaldı. Fakat ABD ve Avrupa Birliği İran'dan söz konusu faaliyetlerini tamamen durdurmasını talep ediyor ve ancak bu durumda İran'a yönelik yaptırımların kalkacağını belirtiyordu. Aksi durumda ABD İran'ı daha sert yaptırımlar uygulayacağını dile getirerek tehdit etmekteydi (Yevseyev, 2012: 56).

Sorunlu geçen 2000'li yılların ardından İran nükleer programıyla ilgili görüşmeleri olumlu yönde etkileyen bazı önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bunlardan biri 2013 yılında İran'a karşı yapılan ekonomik yaptırımlardan etkilenen ve bu sorunu çözmek adına daha uzlaşmacı hükümetin İran'da iktidara gelmesi olmuştur. Muhafazakâr Ahmedinejad yerine reformist kanadı temsil eden Hasan Ruhani Cumhurbaşkanı oldu. Ekim 2013'te İran Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı 5+1 ülkeleriyle imzalayarak uzlaşma yönünde ilk adımını atmış oldu.

İran "P5+1" ülkeleriyle ilk defa Kasım 2013'te uzlaşmaya gitti. Ara belge olan "Ortak Eylem Planı" Cenevre'de imzalandı. Bu belgeye göre İran uranyum zenginleştirmeyi %5'in üzerine çıkarmayacağını, elinde bulundurduğu Uranyum stoklarının %20'sinden vazgeçeceğini, Arek'te inşaat halinde olan ağır nükleer reaktörün inşasını durduracağını, uranyumun zenginleştirilmesi için yeni santrifüj inşa etmeyeceğini ve UAİK denetçilerinin denetim haklarını genişleteceğini kabul etti. Buna cevaben P5+1 ülkeleri, İran'ın dondurulmuş 4,3 milyar dolara erişime izin verilmesini ve yaptırımların hafifletilmesini kabul etti. Bu sayede petrol üretimini ve ihracatını hızla artırma fırsatı yakalayan İran yıllık 50 milyar dolara kadar gelir elde etmeye başlamıştır. Haziran 2014 yılında sonuç anlaşması konusunda anlaşmaya varılmış ve İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl olması şartıyla İran'a karşı uluslararası yaptırımların kaldırılması öngörülmüştür. Görüşmeler 2015 Temmuzuna kadar uzamıştır (Arbatov & Sajin, 2015).

Bu süreci ve Rusya'nın İran politikasını etkileyen başka bir gelişme daha yaşanmıştır. 2014 yılında Rusya Ukrayna'ya askeri müdahalesi oldu. Çin dışında İran nükleer sürecini yürüten P5+1 ülkeleri Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygulamaya başladı. Bu durum İran konusundaki iş birliğine önemli derecede zarar verme riskini ortaya çıkarttı. Ayrıca Rusya ile Batı arasında askeri-siyasi gerginlik giderek arttı. Bir taraftan İran'ın ABD olmak üzere Batı ile yakınlaşma ve iş birliği sürecine giderken ve İran'a yönelik ekonomik yaptırımların kaldırılması konusunda müzakereler yapılırken, buna karşı Rusya'nın Batı'yla askeri-siyasi gerginlik yaşaması ve Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımların artması, Moskova'nın İran politikasını etkilemeye başladı. Rusya'nın aleyhine işleyen bu süreçte İran enerji kaynaklarının uluslararası piyasalarda yer alması söz konusuydu. İran'ı bu alanda Rusya'nın rakibi haline getirirken aynı zamanda petrol fiyatlarının düşmesine ve Rusya'nın gelirlerinin azalmasına yol açma riski de yaşanabileceği ihtimali Kremlin'i endişelendirmekteydi (Arbatov & Sajin, 2015).

Diğer yandan Rusya'nın bir tercih yapması gerekmektedir. Ya savunduğu ilkelerden vazgeçerek süreç dışında kalmak ve bunun sonucunda güvenilmez aktör olarak prestij kaybına uğramak ya da bu sürecin içinde olup uluslararası toplumun önde gelen aktörlerinden biri olmak ve ortaya çıkacak yeni fırsatlar elde etmektir. İran'la askeri-teknik iş birliği İran'ın en önemli silah tedarikçisi haline gelerek İran'ın askeri politikalarını etkileme gücüne ulaşmak, Orta Doğu'da İran'la geliştireceği daha yoğun iş birliği üzerinden bölgede etkisini artırmak Rusya'nın İran'la ilişkilerin öncelikli hedeflerindendi. Ayrıca

Rusya, İran'la nükleer meseleyi masada görüşmek Batı'nın İran'a yönelik askerî müdahale riskini de azaltacağına inanmaktaydı. Her ne kadar görüşmelerin son safhasında süreç ABD-İran görüşmesine dönüşmüş olsa da Rusya nükleer anlaşmanın imzalanması için katkıda bulunmaya kararlıydı (Arbatov & Sajin, 2015).

Rusya, aynı zamanda ABD gibi nükleer silahların yayılması anlaşmasının uygulanması ve korunması taraftarıdır. İran'ın anlaşmadan çekilmesi veya NPT anlaşmasına rağmen gizli bir şekilde nükleer faaliyetlerini sürdürerek uzun vadede de olsa nükleer silahlara sahip olma ihtimali Rusya'yı rahatsız etmektedir. İran'ın NPT'ye bağlı kalması ve nükleer faaliyetlerinin denetlenmesi Rusya'nın çıkarımadır. Rusya güney sınırlarında İran gibi öngörülemeyen bir ülkenin nükleer silahlara sahip olmasına karşıdır. Ayrıca İran'ın nükleer silahlara sahip olması, İran'ın rakibi diğer bölge ülkelerini de nükleer silahlara sahip olmaya itecektir. Böyle bir riskin önüne geçmek için İran'ı bir anlaşmayla bundan vazgeçirmek Rusya'nın öncelikli hedeflerindendi.

Rusya'nın da yer aldığı uzun görüşmelerin ardından 14 Temmuz 2015'te Viyana'da 5+1 ülkeleri ile İran arasında nükleer anlaşma, diğer bir adıyla Kapsamlı Ortak Eylem Planı imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasının ardından açıklama yapan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, İran ile diğer devletler arasında imzalanan sonuç anlaşması Rusya'nın "sunduğu aşamalı ve karşılıklılık" konseptine tamamen uygun bir şekilde yapılmasından kaynaklandığını, yani, İran'ın barışçıl nükleer enerjiye sahip olma hakkına sahip olduğunun kabul edilmesiyle ilgiliydi. ABD'ye göre ise İran'ın anlaşmayı imzalamasının asıl sebebinin ABD'nin uyguladığı ekonomik yaptırımlardı (Naumov, 2015).

Yapılan Nükleer Anlaşmaya göre İran'ın nükleer tesisleri ve orada yürütülen faaliyetleri Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının mutlak kontrolü ve denetimine tabi olacaktır. Fakat İran'ın nükleer tesislerinin denetimi ABD dışındaki ülkelerin temsilcileri tarafından yapılacaktır. Bunun karşılığında ABD ve diğer ülkeler İran'a yönelik uygulanmakta olan ekonomik yaptırımları aşamalı olarak kaldıracaktı. Nükleer Anlaşma ayrıca yaklaşık 800 İranlıya karşı uygulanan yaptırımların kaldırılması, %96 uranyum stoklarının bir kısmının satılması, bir kısmının zenginleştirilme düzeyinin azaltılması bir kısmının da Rusya'nın sağlayacağı nükleer yakıtlarla değiştirilmesi gibi kararları da kapsamaktaydı. Bunun yanında silah ambargosu 5 yıl devam edecekti. Balistik füze teknolojilerle ilgili yaptırımlar ise 8 yıl daha sürecekti (Naumov, 2015).

UAEK nükleer faaliyetlerle ilgili raporlarında İran'ın KOEP çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirdiğini belirtmekteydi. Fakat 2018'de ABD Başkanı seçilen Donald Trump, seçim kampanyasında olduğu gibi seçildikten sonra da İran'la yapılan Nükleer Anlaşmanın kötü bir anlaşma olduğunu bunun yerine daha farklı bir anlaşma yapılması gerektiğini savunmaya başladı. 8 Mayıs 2018'de Trump, Nükleer Anlaşmadan resmen çekildiğini açıkladı. İran'a yönelik tek taraflı yaptırımlarını başlatma kararı aldı. Trump bu kararını birkaç gerekçeye bağladı. Buna göre, İran Kapsamlı Ortak Eylem Planını zedeleyerek nükleer silah edinmek için faaliyetlerini sürdürmekteydi. KOEP İran'ın balistik füze programını kapsamamaktaydı. İran terörizmi destekleyerek Orta Doğu'yu istikrarsızlaştırmaktaydı (İnterfax, 2018).

ABD'nin nükleer anlaşmadan ayrılması ve İran'a karşı yaptırımları tekrar başlatması Rusya tarafından olumsuz karşılandı. Rusya ABD'nin bu kararı öncelikli olarak nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejimine büyük zarar verdiğini açıkladı. Ayrıca Washington'un "kendi dar görüşlü ve rekabetçi çıkarlarını" takip ettiğini, Rusya'nın diğer KOEP tarafı olan ülkelerle iletişim halinde olarak İran'la iş birliğini sürdüreceğini, nükleer anlaşmanın iptaline veya değiştirilmesine karşı tutum sergilemeye devam edeceğini açıkladı. Çin de ABD'ye rağmen nükleer anlaşmaya bağlı kalacağını, ekonomik ilişkilerini sürdüreceğini belirtti. Avrupa ülkeleri ise nükleer anlaşmanın korunmasından yana olduklarını ancak anlaşmaya İran'ın balistik füze programının da dahil edilebileceği yönünde görüşebileceklerini ve İran'ın bölgedeki politikalarını ele alınması gerektiği konusuna olumlu baktıklarını açıkladılar. İran ise ABD'ye karşı tavizler vermeyeceğini, anlaşmayı yeniden gözden geçirmeyeceğini ve herhangi bir değişikliği kabul etmeyeceğini dile getirdi. Nükleer anlaşmadan ayrılmayacağını ve diğer üyelerle iş birliğini devam ettirmekte kararlı olduğunu söyledi (Kommersant, 2018).

Fakat her ne kadar söz konusu 5+1 ülkeleri söylemde ABD politikalarına karşı çıksalar da ve İran'la ekonomik ilişkilerini sürdüreceklerini dile getirseler de yaptırımlara uymak durumunda kaldılar. Rusya ve Avrupa Birliği İran'la özel bir "ticaret ve ödeme" mekanizması geliştirmiş olsa bile fiiliyatta bunun bir etkisi olmadı. İran'a yönelik siyasi ve ekonomik yaptırımlar giderek artırıldı. İran'ın ekonomik durumu kötüleşmeye devam etti. Buna karşı İran Mayıs 2019'dan itibaren aşamalı olarak nükleer anlaşmadaki yükümlülüklerini askıya almaya başladı. İran'ın bu tutumu Rusya tarafından haklı bir davranış olarak yorumlandı ve İran'ın nükleer anlaşmaya bağlı olduğunu, nükleer anlaşmayla ilgili aldığı kararların sorumlusunun ABD politikaları olduğunu savundu. (Gromov, 2019) Diğer Avrupa üçlüsü ve Çin gibi Rusya resmîyette İran'a yönelik destek söylemlerini devam ettirse de ABD yaptırımları karşısında İran'ın beklentilerini karşılamakta yetersiz kaldı. Rusya'nın İran nükleer programıyla ilgili kendi yaklaşımı olmasına rağmen, temelde bu politikasını uygulayabilmesi ABD'nin politikalarına bağlı olduğunu göstermiştir.

III. ENERJİ ALANINDA YAŞANAN REKABET

İran ve Rusya enerji kaynaklarını üreten ve ihraç eden ülkelerdir. Her bir üretici ülke tüketim pazarında birbirinin rakibi niteliğindedir. Hem Rusya hem de İran enerji kaynaklarının güvenilir bir şekilde ihraç etmesini "ulusal güvenliği" olarak görmektedir. Bu çerçevede hareket eden her iki ülke de doğal olarak bir diğerinin rakibi haline gelmektedir. Bu da Rusya ve İran örneğinde olduğu gibi üretici ve ihracatçı ülkeler arasında iş birliğini engelleyen faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. I. Doğalgaz

2000 yılında Avrupa Birliği-Rusya Enerji Diyalogu kuruldu. Bu da Rusya'nın Avrupa için en güvenilir enerji tedarikçisi konumuna gelmesi anlamına geliyordu. Rusya eski Sovyetler Birliği ülkelerinin enerji kaynakları üzerinde etki kurmak ve bu kaynakları kendi enerji kaynaklarıyla birleştirerek Avrupa pazarına ihraç etmek için harekete geçti (Sanai, 2004).

2000 yılında Avrupa'ya 130 milyar metreküp doğalgaz ihraç eden Rusya her geçen sene bu miktarını sürekli artırmıştır. 2005'te 154,3 milyar metreküpe, 2010'da 140 milyar metreküpe çıkarmıştır (Gazpromexport, 2018). Fakat Rusya'nın doğalgaz ihracatının miktarı artmış olsa da payı azalmıştır. 2000'li yıllarda Avrupa'daki doğalgaz payı %39 iken, 2010 yılında bu oran %27'ye gerilemiştir (EEG East European Gaz Analysis, 2010). Bu da iki durumla ilgiliydi. Birincisi Avrupa'da artan enerji tüketimi, ikincisi de Rusya'nın Avrupa'nın en önemli tedarikçisi haline gelmiş olmasına rağmen Rusya bu avantajını siyasi aracı olarak kullanabileceğine dair endişeyle Avrupa'nın alternatif kaynaklara yönelmiş olmasıydı. Avrupa'da artan enerji tüketimi ve bu ortamda Rusya Avrupa pazarına yönelik mücadelesini artırması ve bunu daha baskıcı uygulamalarla yapması Avrupa'nın endişelerini daha da artırdı. 2009'da Rusya kabul ettiği enerji stratejisinde 2020 yılına kadar enerji kaynaklarının üretimine artışa gitmeden iç tüketimi %40-48 azaltarak bu miktarı dış pazarlara yönlendirmeyi kararı almıştır (Jiznin, 2009). Rusya'nın kabul ettiği ve bunu hayata geçirmek için Avrupa pazarına yönelmesi, enerji stratejisini siyasi mücadeleye dönüştürmesine yol açtı. Bu durum Avrupa'da Rusya'ya olan güveni daha da azalttı. Alternatif arayışlar daha da arttı.

Avrupa için Rusya'ya alternatif tedarikçilerden biri İran'dı. İran'ın sahip olduğu doğalgaz kaynakları Rusya'yla rekabet edecek seviyededir. Rusya'dan sonra ikinci en büyük rezervlere sahip olması Avrupa nezdinde İran'ı daha cazip hale getirdi. 2000'li yıllar boyunca İran'ın doğalgaz üretimi sürekli artmaktaydı. 2003 ile 2010 yılları arasında iki kat artarak yıllık 140 milyar metreküp seviyesine ulaştı. 2015'te bu miktarı 173 milyar metreküp düzeyine çıkarmış olan İran, 2020'de bu rakamı üç kat artırarak 475 milyar metreküp seviyesine çıkartmanın planlarını yapmaktaydı (Topalev, 2015).

Fakat İran'ın doğalgaz üretimi ağırlıklı olarak iç tüketime yönelik olması Rusya için bir avantaj sağlamaktaydı. Ayrıca İran'a yönelik 1990'lardan itibaren uygulanan ekonomik yaptırımlar İran'ın bu

sektörüne yatırımları kısıtladığı gibi bu kaynakların uluslararası pazarlara sunabilmesini de engellemektedir.

2015'te imzalanan nükleer anlaşmayla İran'a yönelik yaptırımların aşamalı olarak kaldırılacak olması İran doğalgazının Avrupa pazarına ihraç etmesi güçlü bir şekilde tekrar gündeme geldi. İran'ın doğalgaz ihracatı Hindistan gibi kalkınmakta olan ülkelerin de gündemindeydi. Bu da İran'ın enerji alanında güçlü bir aktör olarak ortaya çıkacağı beklentisini artırdı. İran doğalgazının çok az bir kısmını ihraç etmekteydi. Yıllık 18 milyar metreküp seviyesindeydi. Bu miktar ihraç edilen Rus doğalgazından yaklaşık 10 kat daha azdı. Fakat Rusya için İran doğalgazı Avrupa pazarı için hâlâ bir rakip niteliğindedi. Avrupa'nın İran doğalgazına yönelebileceği ihtimali Rusya'yı endişelendirmekteydi. 2014 yılında Rusya'nın Avrupa pazarına yönelik mücadelesi çerçevesinde Ukrayna'ya askeri müdahalede bulundu. Bu yolla enerji politikasını Ukrayna'ya ve Avrupa ülkelerine zorla kabul ettirmek istedi. Böylelikle Rusya, enerji kaynaklarını jeopolitik araç olarak gördüğünü, gerektiğinde de enerji çıkarlarını korumak adına askeri kuvvete başvurabileceğini göstermiş oldu (Burnos, 2018).

İran her ne kadar Avrupa için Rusya'ya karşı bir alternatif enerji tedarikçisi ülkelerden biri olarak görülse de bunu engelleyen birkaç faktör vardı. Birincisi, İran'a yönelik ekonomik yaptırımların kaldırılmasından sonra enerji sektörüne yönelik dış yatırımların kısa bir zaman dilimi içerisinde istenilen seviyede olmamasıydı. İkincisi, Avrupa'da doğalgaz tüketimine yönelik bir azalma yaşanmasıydı. Üçüncüsü, ABD'nin 2018'den itibaren nükleer anlaşmadan ayrılarak İran'a yönelik yaptırımları tekrar başlatmasıydı. Tüm bu etkenler İran'ın doğalgaz ihracatçısı ülke olarak güçlü bir şekilde ortaya çıkmasını ve Avrupa'da Rusya'nın rakibi olabilmesini gündemden düşürmüştür.

III. II. Petrol

Doğalgaz gibi petrol konusunda da İran ve Rusya üretici ülkeler olması ve dış gelirlerinin önemli bir bölümünü petrol ihracatından elde ediyor olmaları bu devletleri birbirine jeo-ekonomik rakip haline getirmektedir. 2018 verilerine göre İran'ın petrol rezervleri 155,6 milyar varil olup dünyadaki toplamının %9'una yakındır. Rusya'nın ise 106 milyar varil olup dünyanın %6,1'i seviyesindedir. İran'ın günlük üretimi 4,1 milyon varil olup dünyanın %5'ine yakındır. Rusya'nın günlük üretimi 11,2 milyon varil olup, %13,5'ini oluşturmaktadır (Barsukov, 2019).

Dolayısıyla da İran Rusya'dan üç kat daha az petrol üretimi yapmaktadır. Bunun birkaç sebebi vardır. Bunlardan biri OPEC çerçevesinde OPEC üyesi ülkelerin kendi aralarında belirledikleri kotadır. İkincisi İran'ın petrol sektörüne yapmış olduğu teknolojik yatırımların yetersiz olması. Üçüncüsü de İran'ın nükleer programından dolayı karşı karşıya kaldığı ekonomik yaptırımlardır. 2000'lerin sonlarında Obama yönetiminin İran petrol sektörüne yönelik uyguladığı ambargo İran'ın petrol ihracatını önemli derecede engellemiştir. Trump yönetiminin 2018'de nükleer anlaşmadan çekilerek İran'a yönelik ekonomik yaptırımları tekrar başlatması İran'ın petrol ihracatına büyük zarar vermiştir. Amerikan yaptırımlarından önce Mayıs 2018'de İran'ın günlük petrol üretimi 4,1 milyon varil, ihracatı da günlük 2,6 milyon varildi. Yaptırımların ardından bir sene sonra Temmuz 2019'da İran'ın petrol üretimi yarıya düşerek günlük 2,28 milyon varil seviyesine düştü (İnterfax, 2019). Temmuz 2020'de bu oran 40 yılın en düşük seviyesindeydi. Üretim günlük 1,9 milyon varil, ihracatı ise 100 ile 200 bin varildi (Şevçenko & Bahtina, 2020).

Petrol ihracat edemez hale gelen İran, Venezüella gibi uluslararası petrol piyasalarından devre dışı bırakılmıştır. Uluslararası petrol pazarındaki yerleri ise Rusya, Suudi Arabistan ve BAE gibi ülkelerin petrol üretimini ve ihracatını artırarak telafi edilmiştir. Temmuz 2018'de günlük 10,9 milyon varil üretim yapan Rusya aynı senenin Ağustosunda bu rakamı 11,2 milyon varile Ekim ayında da 11,37 milyon varil seviyesine çıkarmıştır (Petlevoy, 2018).

Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanlığı ABD'nin İran'a yönelik 2018'dan itibaren uyguladığı petrol ambargosu Rusya'nın petrol üretimine dolaylı olarak olumlu etki yaptığını açıklamıştır. 11 ay içerisinde Rusya'nın petrol ihracatı Türkiye'ye 4,5 kat ABD'ye de 3 kat artmıştır (Tkaçov, 2020).

Rusya İran'a yönelik petrol ambargolardan dolayı petrol üretimini ve ihracatını artırarak doğrudan kâr elde ederken, aynı zamanda İran'la kurmak istediği mekanizma üzerinden dolayı kâr elde etmenin de yollarını aramaktaydı. Rusya'nın bu çabası 2015 nükleer anlaşmanın imzalanmasından önce İran petrollerine yapılan ambargo döneminde başlamıştı. 2014 yılında Rusya ile İran arasında yapılan anlaşmaya göre Rusya İran'a petrol karşılığı mal verecekti. İran Enerji Bakanının açıklamasına göre, "petrol karşılığı mal" programı İran'ın bir ayda Rusya'ya mal karşılığı 3 milyon varil petrol ihraç etmesine olanak sağlayacaktı. Fakat bu Rusya'nın aylık petrol üretiminin %1'ine tekabül etmekteydi (Pertsova, 2018).

2015'ten sonra İran'ın petrol ihracatına yönelik ambargoların kaldırılmasıyla bu mekanizma güncelliğini kaybetti. Yine de 2017 yılında Rusya ile İran arasında "petrol karşılığı mal" formatını daha da genişletmek için görüşmeler başlatıldı. Taraflar arasında bir anlaşma imzalandı ve bu anlaşmaya göre Rusya İran'a yılda 45 milyar dolar değerinde mal sağlayacağı öngörülmekteydi (Ria Novosti, 2017). Ancak rakamlar çok cazip görülse de bu yönde herhangi bir ciddi ilerleme sağlanamadı.

Turmp'ın İran'a tekrar ağırlaştırılmış yaptırımlarını uygulamaya koyduktan sonra "petrol karşılığı mal" konusu tekrar gündeme geldi. ABD yaptırımları İran petrol ihracatını olumsuz etkilerken ve Avrupa ödeme sistemi INSTEX'in daha devreye girmemişken, Rusya İran'ın petrol ihraç etmesine yardımcı olabileceğini açıklamıştır (Bahtina, 2019). Rusya Enerji Bakanı Aleksandır Novak, "Rusya mal karşılığı İran petrollerini alacak. Bu mekanizma iki ülkenin ticaretini artıracak. Ayrıca İran'a destek vermiş olacağız. İran petrolleri alıcı olan üçüncü ülkelere yönlendirilecek. Bu süreci Rusya enerji bakanlığı yürütecek" açıklamasında bulunmuştur (Pertsova, 2018).

Bir taraftan Rusya İran'ın petrollerini daha ucuza alıp üçüncü ülkelere yönlendirmek isterken diğer taraftan da uluslararası petrol piyasalarından dışlanan İran'ın payını paylaşması Tahran'da rahatsızlığa yol açmıştır. OPEC üyesi olmamasına rağmen OPEC'de ciddi söz sahibi olan Rusya, uluslararası petrol fiyatlarını belirleyen aktörlerden biri haline gelmiştir. İran ise OPEC üyesi olmasına rağmen bu olanağını kaybetmiştir. G20 Osaka Zirvesi'nde Putin-Selman görüşmesinde alınan karar sonrası Viyana'da Mart 2020 yılına kadar uzatılan sözleşmeyle petrol fiyatlarının düşmesinin durdurulması veya bu düşüşün yavaşlatılması öngörülmüş ve Mayıs 2019'dan itibaren yasal petrol piyasalarından dışlanan İran'ın payı paylaşılmıştı. (Askeroğlu, 2019). 1-2 Temmuz 2019'da yapılan OPEC toplantısında İran petrol Bakanı Bijen Namdar Zengene, OPEC'teki karar alma mekanizmasının Rusya ve Suudi Arabistan'ın eline geçtiğini, bunun da örgütün "ölümüne" neden olacağını ifade ederek Moskova-Riyad iş birliğini eleştirmiştir (Tass, 2019).

Böylelikle dünyanın en önemli hidrokarbon kaynaklarına sahip olan ülke olmasına rağmen İran ne doğalgaz ne de petrol alanında hem üretim hem de ihracat konusunda Rusya'yla rekabet edebilecek güce ulaşabilmiştir. Rusya doğalgaz ve petrol üretimi ve ihracatı konusunda pazarlarını koruyabildiği gibi uluslararası enerji piyasalarındaki İran'ın payını diğer aktörlerle paylaşarak kendi konumunu daha da güçlendirmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Güvenlik ve jeo-ekonomik konularda Rusya'nın İran'a yönelik kendisine özel bir yaklaşımı vardır. İran da Rusya'yla ilişkilerinde bir yandan Moskova'nın desteğini almak isterken diğer yandan da güvensizlik hissetmektedir. Rusya İran'ı Batı'yla ilişkilerinde bir pazarlık konusu yapmış ancak İran'a yönelik mutlak baskı yapılmasını da engellemek için çaba göstermiştir. Rusya'nın bu çabası özellikle ABD'nin baskılarına karşı bir frenleyici işlev gördüğü için İran için önemi büyük olmuştur. İran Batı ile ilişkilerinde Batı'nın baskılarına karşı Rusya'yı bir alternatif merkez olarak görmektedir. Fakat İran için Rusya Batı'nın yerine geçecek nitelikte bir aktörde değildir. İran'ın öncelikli hedefi Batı'nın baskılarını azaltmak ve Batı'yla ilişkilerini iyileştirmektir. İran için Rusya aynı zamanda bir rakiptir. Suriye'de bir ortaklık kurulmuş olsa da yine Suriye politikalarının örtüşmemeleri nedeniyle rekabet halindedirler. Tahran uzun vadede Rusya İran'ın Suriye'deki etkisini zayıflatacak kararlar

alabileceğinden de endişelenmektedir. Enerji alanında da aynı durum söz konusudur. İran'ın nükleer programı konusunda da Tahran'ın politikaları Moskova'nın çıkarlarıyla örtüşmemektedir. Bu konuda İran'da Rusya'ya güvenmemektedir. Rusya'nın asıl amacı nükleer silahsız bir İran'ın var olmasıdır. İran-Rusya ilişkileri bazen “zorunlu ortaklık” bazen “şüpheli dostluk” bazen de “çıkar çatışması” formatı şeklinde gelişmektedir. Hem İran hem de Rusya birbirinin sorunlarına ortak olmaktan da kaçınmaktadır. Rusya İran'ı uluslararası toplumun sorunlu üyesi olarak görmekte ve İran'la yakınlaşmasının bir sınırı olduğunu bilmekte buna göre ilişki kurmaktadır. İran'la ilişkisinin yakın gelecekte “stratejik müttefik” seviyesine çıkmayacağını da bilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arbatov, A., & Sajin, V. (2015, 4 Aralık). Yadernor soglaşeniye s iranov: final ili noviy etap. *Carnegie*. Erişim adresi: <https://carnegie.ru/2015/12/04/ru-pub-62179>
- Askeroğlu, S. (2018, 06 Haziran). İran israil sınırından çekiliyor mu?. *İRAM*. Erişim adresi: <https://iramcenter.org/iran-israil-sinirindan-cekiliyor-mu/>
- Askeroğlu, S. (2019, 4 Temmuz). Petrolde iran-rusya çıkar çatışması. *İRAM*. Erişim adresi: <https://iramcenter.org/petrolde-iran-rusya-cikar-c/>
- Askeroğlu, S. (2020a, 02 Ekim). İran'ın idlib politikası. *İRAM*. Erişim adresi: <https://iramcenter.org/iranin-idlib-politikasi/>
- Askeroğlu, S. (2020b, 28 Şubat). Rusya'nın idlib politikası. *İRAM*. Erişim adresi: <https://iramcenter.org/rusyanin-idlib-politikasi/>
- Askeroğlu, S. (2020c, 15 Nisan). Suriye'de türkiye karşıtı kirli ittifak. *İRAM*. Erişim adresi: <https://iramcenter.org/suriyede-turkiye-karsiti-kirli-ittifak/>
- Bahtina, O. (2019, 22 Haziran). Rossiya pomojet iranu eksportirovat neft v evropu. *neftegaz.ru. Neftegaz.Ru*. Erişim adresi: <https://neftegaz.ru/news/politics/455346-rossiya-pomozhet-iranu-eksportirovat-neft-v-evropu/>
- Barsukov, Y. (2019, 11 Kasım). İran kopit neft na buduşeye. *Kommersant*. Erişim adresi: <https://www.kommersant.ru/doc/4154815>
- BBC News . (2016, 16 Ağustos). Rossiya perebrosila dalniye bombardirovşiki Tu-22M3 v iran. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/russian/news-37092754>
- Blinov, A. (2007, 8 Ekim). Ne prostoy partner na uge. *Nezavisimaya Gazeta*. Erişim adresi: https://www.ng.ru/courier/2007-10-08/22_iran.html
- Burnos, T. (2018, 6 Mart). Rossiya ispolzuyet gaz kak instrument političeskogo davleniya. *Golos Ameriki*. Erişim adresi: <https://www.golos-ameriki.ru/a/tb-nord-stream-and-energy-security-for-eu-ukraine/4282937.html>
- Çekuşkin. A.N. (2010). Rossiya-iran: problemı i perspektivı sotrudniçestva. *Vestnik*, 3, 60–66.
- Dadaşev.G. (2006, 4 Mart). İran rassmatrivaet predlojeniya fr, no stremitsya obespeçit svoyi prava. *Ria Novosti*. Erişim adresi: <https://ria.ru/20060304/43908652.html>
- Florov, V. (2006, Haziran 26). Pobeda moskvı v iranskom gambite. *Nezavisimaya Gazeta*. Erişim adresi: https://www.ng.ru/courier/2006-06-26/19_iran.html
- Gazpromexport. (2018). Dinakina realizatsiya gaza v evropu. Erişim adresi: <http://www.gazpromexport.ru/statistics/>
- Gornostayev, D. (2000, 19 Ekim). Sdelka gor-çernomirdin: uşerb rosii- çetire milliarda?. *Nezavisimaya Gazeta*. Erişim adresi: https://www.ng.ru/world/2000-10-19/1_deal.html
- Gromov. A., Mosesov. A., Gaşkov. A. (2019, 5 Kasım). İran sokraşayet obyazatelstva po yadernoy sdelke- i bot priçini. *Tass*. Erişim adresi: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4580506>
- İnterfax. (2018, 8 Mayıs). Tramp obyavil o vihode şşa iz sdelki po iranskoy yadernoy programme. Erişim adresi: <https://www.interfax.ru/world/611863>
- İnterfax. (2019, 12 Temmuz). Dobiça nefti i irane opustilas do nimimuma za posledniye 30 let. Erişim adresi: <https://www.interfax.ru/business/668916>

- Jiznin, S. (2009,17 Mart). Energodiplomatiya segodnya. *Nezavisimaya Gazeta*. Erişim adresi: https://www.ng.ru/ng_energiya/2009-03-17/9_energodiplomacy.html
- Korçemnik. M (2010, Eylül 15). Gazprom teryaet evropeyskiy rmok. *EEG East European Gaz Analysis*. Erişim adresi: <https://eegas.com/rus-norw-2010-09r.htm>
- Kosenok.A., Fedunenko. Y., Şkurenko. O. (2018, 18 Mayıs). Çto nujno znat ob iranskoy yadernoy sdelke. *Kommersant*. Erişim adresi: <https://www.kommersant.ru/doc/3627376>
- Kononov, İ., & Andrey Terehov. (2007, 13 Aralık). Antiiranskaya rezolyutsiya sdvigaetsya na 2008 god. *Nezavisimaya Gazeta*. Erişim adresi: https://www.ng.ru/world/2007-12-13/10_antiiran.html
- Kornilov, A., Rumi. R.(2015). Rossijsko-iranskiye otnoşeniye v perion prezidenta mahmuda ahmedinejada. *Nauchnye Vedomosti*, 7(204), 120–124.
- Korrespondent. (2007, 11 Ekim). İnopressa: sarkozi ne udalos soblaznit putina. Erişim adresi: <https://korrespondent.net/world/211474-inopressa-sarkozi-ne-udalos-soblaznit-putina>
- Lee, W. (2015, 16 Aralık). İranskiye smi: suleymani posetil moskvu i vstretilsya s putinım.
- Murtazayeva, G. (2010). İranskaya yadernaya programma i rossiysko-amerikanskiye otnoşeniya. *Vestnik VGU*, 1(17), 125–130.
- Naumov, A. (2015, 15 Temmuz). Şestyorka ukrotila iranskiy atom. *Nazavisimaya Gazeta*. Erişim adresi: https://www.ng.ru/world/2015-07-15/1_iran.html
- Nezavisimaya Gazeta. (2020,10 Mart). Mojet li reşit siriyskiye problemi bez irana. Erişim adresi: https://www.ng.ru/editorial/2020-03-10/2_7813_editorial.html
- Pertsova, V. (2018, 5 Şubat). Naturalny obmen. zaçem rossiya importiruyet neft iz irana. *Forbes*. Erişim adresi: <https://www.forbes.ru/biznes/356741-naturalny-obmen-zachem-rossiya-importiruet-neft-iz-irana>
- Pertsova, V. (2018, 5 Şubat). Naturalny obmen. zaçem rossiya importiruyet neft iz irana. *Forbes*. Erişim adresi: <https://www.forbes.ru/biznes/356741-naturalny-obmen-zachem-rossiya-importiruet-neft-iz-irana>
- Petlevoy, V. (2018, 13 Kasım). Rossiya i saudovskaya araviya kompensirovali padeniye dobiçi nefti v irane. *Vegomosti*. Erişim adresi: <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2018/11/13/786310-rossiya-saudovskaya-araviya-kompensirovali-padenie-dobichi-nefti-irane>
- Ria Novosti. (2006, 02 Şubat). Ahmedinejad stavit pod somneniye ideyu obogaşeniya urana za rubejom. Erişim adresi: <https://ria.ru/20060202/43300688.html>
- Ria Novosti. (2012, 20 Temmuz). İsk irana po postavkam s-300 ne luçşiy metod reşeniya problemi-mid rf. Erişim adresi: <https://ria.ru/20120720/704320481.html>
- Ria Novosti. (2015, 27 Eylül). Rossiya, siriya, iran i irak skoordiniruyursya dlya borbi s igil. Erişim adresi: <https://ria.ru/20150927/1285366451.html>
- Ria Novosti. (2017, 25 Nisan). Rossiya i iran zaklyuçili sdelku neft v obmen na tovarı. Erişim adresi: <https://ria.ru/20170525/1495058932.html>
- Sanai, M. (2004,15 Kasım). Neftegazoviy peredel. *Nezavisimaya Gazeta*. Erişim adresi: https://www.ng.ru/dipkurer/2004-11-15/10_asia.html
- Suslov, D. (2003, 4 Haziran). Rossiya uhodit iz irana. *Nezavisimaya Gazeta*. Erişim adresi: https://www.ng.ru/world/2003-06-04/5_iran.html
- Şevçenko, A., Bahtina, O. (2020, 8 Temmuz).Zapolneniye hranilişu. iran sokraşayet dobiçu nefti do minimuma za posledniye 40 let. *Neftegaz.Ru*. Erişim adresi: <https://neftegaz.ru/news/dobycha/619419-zapolneny-khranilishcha-iran-sokrashchaet-dobychu-nefti-do-minimuma-za-poslednie-40-let/>
- Tass. (2016, 17 Ağustos). Eksperti: ispolzovaniye vks fr bazı v irane menyaet rasstanovku sil na blijnem vostokey. Erişim adresi: <https://tass.ru/armiya-i-opk/3545704>
- Tass. (2019, 1 Temmuz). İran zayavil ob ugroze smerti opek iz-za usileniya vlasti rossii i saudovskoy aravii. Erişim adresi: <https://tass.ru/ekonomika/6614756>
- Tkaçov, İ. (2020, 22 Ocak). Sankcii şsa pomogli rossii v 2019 godu narastit eksport nefti. *RBC*. Erişim adresi: https://www.rbc.ru/economics/22/01/2020/5e27219d9a79479a69d4bb56?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop&utm_referrer=https%3A%2F%2Fyandex.ru%2Fnews
- Topalev, A. (2015, 18 Kasım). İran zalyot mir gazom. *Gazeta.Ru*. Erişim adresi: <https://www.gazeta.ru/business/2015/11/18/7899407.shtml>
- Trenin, D. (2016, 8 Eylül). Rossiya i iran: nedoveriye v prošlom i sokturdniçestvo v busuşem. Erişim adresi: <https://carnegie.ru/2016/09/08/ru-pub-64508>

- Vesti. (2006, 12 Nisan). Rossiya prizıvayet iran priostonovit obogaşeniye urana. Erişim adresi: <https://www.vesti.ru/article/2306880>
- Voennıye Obozreniye. (2017, 6 şubat). Rossiya i izrail zaklyuçili taynoye soglaşeniye. Erişim adresi: <https://topwar.ru/108676-istochniki-rossiya-i-izrail-zaklyuchili-taynoe-soglashenie-o-kodekse-povedeniya-v-nebe-nad-siriyey.html>
- Yevseyev, V. (2012). İranskaya yadernaya programa v bližnei i srednesroçnoy perspektive. *Vostochnaya Analitika*, 3, 54–58.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ÖHÜİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

Bu çalışmada kullanılan veriler, herkesin kullanımına açık şekilde paylaşıldığından ve etik kurul izni gerektiren araştırmalar içerisinde bulunmadığından etik kurul izni alınmamıştır.

Ethics Statement : The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, ÖHÜİBF Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Since the data used in this study is shared publicly and does not include research requiring ethics committee approval, ethics committee approval has not been obtained.
